

KİTABIYAT

Bernard Lewis, *The Impact of the French Revolution on Turkey* (Fransız inkılabının Türkiye üzerine te'siri), *Cahiers d' Histoire Mondiale*, I. No. 1, Temmuz 1953, s. 105-125.

U. N. E. S. C. O. nun himayesi altında «İnsanlığın İlmî ve Kültürel Tarihi» adıyla yayınlanması düşünülen altı cildlik muazzam esere malzeme teşkil etmek üzere neşrolunan mecmuada Londra Üniversitesi profesörlerinden B. Lewis tarafından kaleme alınmış olan bu etüd herkesten önce Türk tarihçilerini alâ-kadar eder. Fransız inkılâbı gibi, Dünya tarihinin akışını değiştirmiş olan bir hâdisenin Osmanlı imparatorluğunda husule getirdiği te'sirleri incelemeği denemek doğrusu kolay bir iş değildi. İlmî formasyonu müsaid olan Prof. Lewis bu işi başarmak suretiyle, Türk tarihçiliğinin yönelmesi gereken yolu da göstermiş oluyor. Hakikaten Osmanlı tarihini Avrupa, hattâ Dünya tarihi çerçevesi içinde mutâlâa etmenin ve karşılıklı te'sirleri esaslı surette araştırmanın artık zamanı gelmiştir.

Müellif, dört sayfalık bir girişten sonra, etüdünü iki bölüme ayırıyor. Birinci bölüm İnkılâb fikirlerinin Osmanlı imparatorluğuna nüfuz etme yollarını, ikinci bölüm ise bu fikirlere karşı Türklerin gösterdikleri reaksiyonu tafsil etmektedir.

Giriş kısmında, Prof. Lewis'in İslâm âleminin önceleri yabancı kültürlerle açık olduğu halde sonraları kapalı bulunması keyfiyeti üzerinde durduğunu görüyoruz. Ona göre, İslâm kültürü Hıristiyan

kültüründen üstün olduğu müddetçe dış tesirlere açık kapı bırakılmıştır. Fakat sonraları, Hıristiyan medeniyeti gelişince, İslâm dünyası gerilemiş, kendi içine kapanmıştır. Müellif, «Dârü'l-İslâm» in dışındaki âlemi «Dârü'l-Cihad» bilen Osmanlı cemiyetinin Fransız inkılâbına kadar Avrupa'nın hiçbir büyük fikir hareketinden müteessir olmadığına işaret etmekte¹ ve İnkılâb fikirlerinin nüfuzunu bunların gayr-ı dinî olmasına atfeylemektedir. XIX. yüzyıl boyunca ise, Batıdan gelen yeni fikirler İslâm âlemini temsil eden Osmanlı imparatorluğuna gittikçe daha çok te'sir etmiş, onu değiştirmiştir. Bu te'sirleri gösteren en kuvvetli delil hürriyet, müsavat ve milliyet mefhumlarının Türk ve Arab cemiyetlerinde hususî mâna kazanmasıdır. Prof. Lewis, misâl olarak, «vatan» ve «millet» kelimelerinin mâna değişikliklerini ele almaktadır.

Birinci bölümde, Fransız inkılâb fikirlerinin Osmanlı cemiyetine intikal etmesini mümkün kılan yolların askerî tedrisat, Avrupa'da kurulan Osmanlı daimî elçilikleri, Babîâlî hizmetinde bulunan Hıristiyan reâya, İstanbul'daki Fransa sefaretî ve nihayet Fransızların Türklerle te'sis ettikleri şahsî dostluklar olduğu sırasıyla anlatılıyor. Osmanlı imparatorluğunda Batı usulünde askerî tedrisatın XVIII. yüzyılın ilk yarısında

¹ Etüdde topçuluk, denizcilik, matbaacılık ve mimarî sahaalarında daha önce vukubulan Batı te'sirlerinden bahsedilmiş, fakat bunların mahdud ve maddî tesirler olduğu belirtilmiştir.

başladığını belirten müellif III. Selim devrinde yeniden açılan askerî teknik mekteplerde Fransız mütehassıslarından ders gören ve fransızca öğrenen zabıtların mesleklerine âid kitablardan başka eserler de okuduklarını yazıyor. 1792'den itibaren Avrupa'nın büyük merkezlerinde kurulan Osmanlı daimî elçiliklerindeki Türk me'murlar da oralarda bir Garb dili öğreniyorlar, İnkılâb fikirlerinden haberdar oluyorlardı. Etüdde Osmanlı devleti hizmetinde kullanılan Hıristiyan reâyanın ve bilhassa Fenerli Rum beylerinin, hiç olmazsa ilk zamanlar, İnkılâb fikirlerinin memlekete nüfuzunda fazla bir rol oynamadıkları açıklanmaktadır. Çünkü, onların menfaati Osmanlı imparatorluğunda durum değişmemesindeydi.

Prof. Lewis müteakiben İstanbul'daki Fransa sefaretinin Cumhuriyet lehine giriştiği geniş propaganda faaliyetine temas ediyor, sefarethanede mevcut olan matbaanın neşriyatına çok ehemmiyet verildiğini bildiriyor. 1802'den sonra fransızca ve türkçe neşriyat yaptığı anlaşılan bu matbaanın yanısıra Paris'deki «Imprimerie Nationale» in de Şark dillerinde yayında bulunduğu görülmekteydi. Fakat müellif, Hürriyet fikirlerinin Osmanlı cemiyetine en çok resmî sıfatı olmayan Fransızlar tarafından nakledildiğini ileri sürmektedir. Yabancılarla dostluk te'sisine başlayan Türkler, bu sayede, Fransız inkılâbının tesirine maruz kalmışlardır.

İkinci bölüm, yukarıda söylediğimiz gibi, Fransız inkılâbının yarattığı fikirlerle karşı Osmanlı cemiyetinin gösterdiği reaksiyona tahsis olunmuştur. Türkler önceleri, Fransa'da cumhuriyetin ilânını müsaid karşıladılar. Bir İslâm devleti olan Osmanlı imparatorluğunun İnkılâb fikirlerinden müteessir olmaya çağını sanıyorlardı. Üstelik; memleketinde islâhat teşebbüslerine girişen III. Selim'in Fransa'daki yeni rejime sempatiyle bakması tabiiydi.

Fakat General Bonaparte'ın Avusturya ile 1797'de Campo Formio andlaşmasından imzalamasından sonra Fransa ile Osmanlı devletinin konuşu olmaları durumu değiştirdi. Mora'daki Hıristiyan reaya arasında Fransızların hürriyet ve müsavat fikirleri yaymağa başlamaları üzerine, Babiâli tehlikeyi sezmekte gecikmedi. Ertesi yıl, Fransızların Toulon'da bahri hazırlıklar yaptıkları haberi İstanbul'a gelince, Osmanlı devleti İnkılâb fikirlerine karşı cephe almak zorunda kalmıştı. Hakikaten, 1789 ilkbaharında, reisülküttab Âtîf Efendi'nin Fransız ihtilâli aleyhinde bir lâyiha yazdığı görülüyor. Bonaparte'ın Mısır seferi ise Osmanlı devletinin İnkılâb fikirlerini açıkça takbih etmesine vesile oldu. Prof. Lewis, İmparatorluğun Arablarla meskûn bölgelerine Babiâli tarafından dağıtılan beyannamelerde cumhuriyetten bahsedilmediği halde, Fransız inkılâbının lâiklik, hürriyet ve müsavat fikirleri üzerinde durulmuş olduğunu belirtmektedir. Müellif, 1802 barışını tâkib eden yıllarda, Fransız inkılâbı tesirlerinin Osmanlı imparatorluğunda yeniden görüldüğünü iddia ediyor ve III. Selim'in hâlliyle neticelenen irtica hareketinin patlak vermesini, *Asım Tarihi*'ne dayanarak, Fransız nüfuzunun artışıyla ilgili buluyor.

Prof. Lewis etüdünde türkçe ve yabancı dillerdeki kaynakları ilmî bir metotla işlemekte, hârikulâde terkib kudreti sayesinde hadiselerin sebep ve neticelerini birbirine gayet iyi bağlamaktadır. Kanaatimizce, bu değerli etüddetek eksiklik Türk arşivlerinden doğrudan doğruya faydalanılmamış olmasıdır. Çünkü, III. Selim devrine dâir şimdiye kadar neşrolunan vesikalar maalesef pek azdır. İstanbul'daki Başvekâlet Arşivi'nde araştırmalarda bulunduğunu bildiğimiz müellif bu devir vesikalarını da görmüş olsaydı, kendisinden, ele aldığı mevzuda yeni hakikatler ortaya koymasına beklenebilirdi.

Sayın Profesör başarılı etüdünü «Hürriyet ağacından alınan aşı İslâm toprağında sağlam kök salmıştı. Hem tatlı, hem acı meyvalar vermesi mukadderdi» cümleleriyle bitiriyor. Biz de bu meyvaların daha tomurcuktan itibaren gelişmesi safhalarını tarihçelerimizin incelemesini temenni edelim.

Ercümen Kuran